
WYDAWNICTWA

Recenzje

Kazimierz Puchowski, *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Studium z dziejów edukacji elit*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2007, ss. 636

Wydana w 2007 r. praca gdańskiego badacza dziejów szkolnictwa jezuickiego Kazimierza Puchowskiego poświęcona została problematyce edukacji elit w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Autor zajął się w niej specyficznymi instytucjami – kolegiami szlacheckimi, tworzonymi przez zakony zajmujące się edukacją młodzieży.

Praca składa się ze wstępu, 10 rozdziałów, zakończenia oraz bibliografii (stanowiącej jak podaje Autor wybór prac) i aneksów. Uzupełnia ją indeks nazwisk oraz streszczenie w języku angielskim. Trzeba mocno podkreślić, że praca wyposażona jest w bogate, starannie opracowane przypisy świadczące o dużej wiedzy i orientacji Autora w literaturze naukowej zarówno polskiej, jak i obcej, a przede wszystkim pokazujące podstawy źródłowe rozważań K. Puchowskiego – są to materiały rękopiśmienne pochodzące z archiwów jezuickich w Polsce i we Włoszech oraz z innych zbiorów archiwalnych i bibliotecznych – z polskich m.in. Kraków, Warszawa, z obcych – Wilno, Wiedeń. Są to również liczne materiały drukowane, których zestawienie zawarte jest w bibliografii.

We „Wstępie” Autor przedstawia cel pracy, którym jest „ukazanie genezy i kierunków działalności kolegiów szlacheckich Towarzystwa Jezusowego w Rzeczypospolitej dobie Oświecenia”. Dzięki kolegiom przeznaczonym dla szlachty jezuita mieli możliwość oddziaływania na elity społeczne. Kolegia szlacheckie i ich rola w kształceniu elit staropolskich nie były w dotychczasowej literaturze w sposób wyczerpujący i właściwy przedstawione, tego zadania podjął się K. Puchowski w swojej najnowszej książce.

W rozdziale I zatytułowanym „Jezuici wobec edukacji elit” Autor najpierw przedstawił przemiany ideałów wychowawczych, jakie dokonały się w okresie renesansu, pojawienie się projektów akademii rycerskich i pierwsze próby ich realizacji. Następnie zarysował początki działalności Towarzystwa Jezusowego na polu oświaty i opracowanie Ratio studiorum. W rozdziale II omówione zostały pierwsze jezuickie konwikty, które

jezuici mimo zastrzeżeń, jakie mieli do tego typu instytucji, jednak zakładali począwszy od Collegium Germanicum i Seminarium Romanum. W Polsce pierwszy konwikt powstał w Braniewie, niemal równocześnie z tamtejszym kolegiem, następny w Kaliszu, a kolejne w XVII i XVIII stuleciach.

Kolejny rozdział omawia „Elitarne instytucje wychowawcze Towarzystwa Jezusowego w Europie Zachodniej w XVII i XVIII wieku”. Rozpoczyna od Italii, gdzie tego typu instytucje były najliczniejsze i gdzie w ślad za jezuitami także inne zakony zakładały seminaria dla szlachty (m.in. pijarzy – Collegium Nazarenum). Podobnie we Francji jezuici utworzyli kolegia w ważnych ośrodkach, dopuszczając do nauki w nich także mieszczan. Tam też inne zgromadzenia tworzyły kolegia – m.in. oratorianie. Autor przedstawia także funkcjonowanie kolegiów w Hiszpanii i Austrii. W konkluzji tego rozdziału podkreśla przodującą rolę zakonu jezuitów w tworzeniu ekskluzywnych instytucji wychowawczych w Europie. Inne zgromadzenia korzystały z ich doświadczeń i osiągnięć.

W następnych rozdziałach przechodzi Autor do polskich szkół jezuickich. Rozpoczyna od przedstawienia realiów kształcenia młodzieży szlacheckiej w szkołach jezuickich w XVII wieku (rozdział IV), następnie przechodzi do ukazania źródeł i kierunków przemian w szkolnictwie jezuickim na ziemiach Rzeczypospolitej w połowie XVIII w. (rozdział V). W VI rozdziale prezentuje powstające w XVIII w. kolegia szlacheckie; pierwsi na ziemiach polskich zakładali je teatyni w Warszawie (1737) – Autor podkreśla fakt niedoceniań w naszej historiografii ich poczynań w dziedzinie oświaty. Jako kolejna placówka tego typu powstało – chyba najbardziej znane – Collegium Nobilium Stanisława Konarskiego. W pozostałych rozdziałach przedstawione zostały polskie szkoły. I tak w VII zawarte są uwagi dotyczące kolegiów w Kaliszu, Lublinie, Ostrogu i Poznaniu. Osobne rozdziały omawiają funkcjonowanie kolegiów we Lwowie (rozdział VIII), Wilnie (rozdział IX) i Warszawie (rozdział X).

Jak widać z tego pobieżnego przedstawienia treści rozprawy, przedstawia ona powstawanie i funkcjonowanie polskich kolegiów szlacheckich na szerokim europejskim i polskim tle – ukazuje przemiany oświatowe XVII i XVIII w. w aspekcie ogólnym – ideały wychowawcze, i szczegółowym – funkcjonowanie i programy poszczególnych szkół.

Kazimierz Puchowski swoją pracą z jednej strony wypełnił istniejącą lukę w badaniach nad dziejami oświaty staropolskiej, z drugiej zaś wykazał, że niesłuszne jest występujące w dotychczasowej historiografii odbieranie Towarzystwu inicjującej roli w zakładaniu tego typu placówek oświatowych dla szlachty. Interesujące są również rozważania o wychowankach szlacheckich kolegiów w Rzeczypospolitej. Autor obok przedstawienia (w aneksie) spisu wychowanków kolegiów we Lwowie, Wilnie i Warszawie omawia również ich późniejszą działalność, pełnione funkcje i piastowane stanowiska. Mimo że w ówczesnej Polsce decydującą rolę przy obsadzaniu stanowisk odgrywało urodzenie, to jednak dzięki wykształceniu i umiejętnościom zdobyтым w jezuickich kolegiach łatwiejsze było pełnienie tych funkcji i dalszy awans. Jezuickie kolegia dawały dobre przygotowanie do piastowania urzędów średniego szczebla, nie było wśród ich wychowanków wielu jednostek wybitnych, ale wielu z nich zapisało się na kartach historii Rzeczypospolitej.

Wykorzystane w pracy materiały źródłowe były częściowo do tej pory, albo wcale nie znane, albo w niewielkim stopniu wykorzystywane, wreszcie błędnie interpretowane. W książce wykorzystane zostały zarówno materiały rękopiśmienne, jak i drukowane, polskie i obce – francuskie, włoskie. Do tych niewątpliwych walorów merytorycznych pracy dodać trzeba, iż jest ona napisana poprawną, ładną polszczyzną, wyposażona w bogate, wyczerpujące i przejrzyste przypisy, interesujące, stanowiące wzbogacenie narracji ilustracje, a poruszanie się po tekście i korzystanie z zawartych w nim informacji ułatwia indeks nazwisk oraz to, że praca została doskonale opracowana pod względem edytorskim.

Najnowsza praca Kazimierza Puchowskiego jest kolejnym krokiem w poznawaniu działalności edukacyjnej Towarzystwa Jezusowego, pokazuje jak zakon dostosowywał się do zmieniających się okoliczności i potrzeb społecznych, wszakże początkowo jezuiti niechętni byli tworzeniu tego typu instytucji i dopiero pod wpływem nacisków, można powiedzieć, zaczęli je powoływać.

Dorota Żołądź-Strzelczyk

Lidia Burzyńska-Wentland, *Strajki szkolne w Prusach Zachodnich w latach 1906–1907*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2009, ss. 255

Historia walki o polskość w zaborze pruskim w początkach XX w. wzbogacona została o pracę *Strajki szkolne w Prusach Zachodnich w latach 1906–1907* wydaną przez Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. Mając na uwadze, że język narodowy stanowi podstawowy element tożsamości narodowej i dobro kultury narodowej oraz doświadczenia historyczne z okresu zaborów, kiedy walka z językiem polskim była narzędziem wynaradawiania¹ wydanie wymienionej publikacji monograficznej w szczególności zasługuje na uwagę.

Praca jest przede wszystkim syntezą badań własnych autorki². Praca – jak autorka pisze we „Wstępie” – *stanowi próbę całościowego ujęcia problemu strajków szkolnych z lat 1906–1907 na tle zagadnień społecznych, ekonomicznych i prawnych charakterystycznych dla tego obszaru ziem polskich pod rządami pruskimi*. Celem pracy jest pogłębienie dotychczasowych badań nad przyczynami wybuchu strajków w Prusach Zachodnich. L. Burzyńska-Wentland podjęła także próbę dokonania weryfikacji dotychczasowych ustaleń dotyczących zasięgu terytorialnego oraz liczby dzieci uczestniczących w strajku oraz ukazania skali represji władz pruskich w związku z strajkami szkolnymi.

¹ Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim (Dz. U. z 1999 r. Nr 90, poz. 999 z późn. zm.).

² Recenzowana publikacja monograficzna zawiera 203 stron tekstu autorskiego, 14 aneksów na 32 stronach, 191 pozycji bibliograficznych, 943 przypisy (w tym rozdział I – 164, rozdział II – 242, rozdział III – 210, rozdział IV – 291, zakończenie – 36).